

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 449

Ekonomia

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Joanna Świrska-Korłub, Jadwiga Marcinek

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych

www.pracnaukowe.ue.wroc.pl

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192

e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-616-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław

tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl

www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Piotr Adamczewski: Organizacje inteligentne w rozwoju społeczeństwa wiedzy / Intelligent organizations in the development of knowledge society	13
Maciej Banasik: Siła demokracji a władza finansjery na przykładzie kryzysu w Grecji / The strength of democracy vs. the power of high finance on the example of the crisis in Greece	23
Paweł Białynicki-Birula, Łukasz Mamica: Uwarunkowania i efekty polityki przemysłowej w świetle neoweberowskiej koncepcji państwa / Determinants and effects of industrial policy in the context of the neoweberian state model	40
Jan Borowiec: Integracja handlowa jako determinanta synchronizacji cykli koniunkturalnych w strefie euro / Trade integration as a determinant of business cycles synchronization in the Euro Area	52
Malgorzata Bułkowska: Potencjalny wpływ bilateralnych umów handlowych na wzrost gospodarczy UE – przewidywane skutki dla polskiego sektora rolno-spożywczego / Potential impact of the bilateral trade agreements on the economic growth in the EU – expected consequences for the Polish agri-food sector	61
Sławomir Czetwertyński: Produkcja partnerska a nieformalny obrót cyfrowymi dobrami informacyjnymi / Peer production vs. informal distribution of digital information goods	72
Ireneusz Dąbrowski: Mechanizmy sprzężeń zwrotnych i ujęcie cybernetyczne w ekonomii / Feedbacks and cybernetic coverage in economics	86
Tomasz Dębowski: Polityka regionalna Unii Europejskiej w Polsce – teraźniejszość i przyszłość / Regional policy of the European Union in Poland – present and future	96
Wirginia Doryń: Innowacyjność sektora niskiej techniki w krajach Unii Europejskiej – analiza porównawcza / Innovation of the low technology sector in the European Union – a comparative analysis	109
Karolina Dreła: Prekariat – kierunki zmian i wpływ na rynek pracy / Precariat – directions of changes and impact on the labour market	118
Monika Fabińska: Droga kobiet do sukcesu biznesowego w dobie polityki równych szans / Women’s road to business success in the era of equal opportunities policy	130

Maria Fic, Daniel Fic, Edyta Ropuszyńska-Surma: Społeczno-ekonomiczne ograniczenia rozwoju gospodarczego Polski w kontekście pułapki średniego dochodu / Socio-economic constraints of the Polish economic growth in context of the middle-income trap	142
Paweł Głodek: Proces komercjalizacji wiedzy a struktury uczelni wyższej – ujęcie modelowe / Process of knowledge commercialization and university organisational units – model approach.....	155
Aleksandra Grabowska-Powaga: Uwarunkowania kształtowania kapitału społecznego – odniesienia do Polski / Factors that influence social capital – references to Poland.....	169
Alina Grynia: Poziom oraz struktura finansowania działalności badawczo-rozwojowej na Litwie na tle pozostałych krajów UE / Level and structure of investment in research and development in Lithuania in comparison with other countries	177
Mariusz Hamulczuk, Jakub Kraciuk: Procesy globalizacji a wzrost gospodarczy w krajach europejskich / Globalisation processes vs. economic growth in the European countries	191
Anna Horodecka, Liudmyła Vozna: The vulnerability of the labor market as the effect of the human motivation to work / Wrażliwość rynku pracy jako skutek motywacji człowieka do pracy	207
Agata Jakubowska: Instytucjonalne podłoże relacji podmiotów funkcjonujących na rynku / Institutional background of relations between entities on the market	216
Ewa Jaska: Uwarunkowania makroekonomiczne rozwoju rynku reklamy medialnej w Polsce / Macroeconomic conditions for the development of media advertising market in Poland	224
Michał Jurek: Społeczna odpowiedzialność biznesu – ewolucja koncepcji i jej znaczenia / Corporate social responsibility – evolution of the concept and its importance.....	234
Renata Karkowska, Igor Kravchuk: Struktura inwestorów na GPW w Warszawie w kontekście zmian makroekonomicznych i rynkowych / Structure of investors in the Warsaw Stock Exchange in the context of macroeconomic and market changes.....	246
Grażyna Karmowska: Analiza i ocena poziomu ekoinnowacji w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej / Analysis and assessment of the level of eco-innovation in the new member countries of the European Union	257
Dariusz Kielczewski: Racjonalność człowieka gospodarującego w ujęciu koncepcji <i>homo sustinens</i> / Rationality of managing man in the concept of <i>homo sustinens</i>	269

Krystyna Kietlińska: Rola powiatowych urzędów pracy w przeciwdziałaniu bezrobociu w Polsce / The role of district labour offices of work in counter-acting unemployment in Poland	277
Aneta Kisiel: Kształtowanie kapitału ludzkiego – wybrane problemy / Human capital shaping – selected issues	289
Dariusz Klimek: Funkcja ekonomiczna imigracji na polskim rynku pracy / The economic function of immigration on the Polish labor market	300
Paweł Kocoń: Zarządzanie informacją – utajnianiem i ujawnianiem – jako funkcja zarządzania publicznego / Managing the information – encryption and disclosure – as public management functions	310
Anna Kozłowska, Agnieszka Szczepowska-Flis: Weryfikacja hipotezy schumpeterowskiej w kontekście rodzajowej struktury wdrażanych innowacji / Verification of Schumpeterian hypothesis in the context of generic structure of innovations	319
Anna Kozłowska, Agnieszka Szczepowska-Flis: Wpływ wybranych warunków działalności gospodarczej na aktywność innowacyjną przedsiębiorstw / Influence of chosen conditions of economic activity on innovation activity of enterprises	329
Joanna Kudelko: Nowy paradygmat rozwoju w realizacji polityki spójności / New paradigm of development in the implementation of cohesion policy	340
Wojciech Leoński: Rola państwa i instytucji rządowych w promowaniu koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w Polsce / The role of the state and government agencies in promoting the concept of corporate social responsibility in Poland	350
Renata Lisowska: Kształtowanie przewagi konkurencyjnej małych i średnich przedsiębiorstw poprzez wykorzystanie wzornictwa przemysłowego – doświadczenia województwa wielkopolskiego / Shaping the competitive advantage of small and medium-sized enterprises through the use of industrial design – experience of the Wielkopolskie Voivodeship	358
Irena Łącka: Wkład uczelni i instytutów badawczych w ochronę własności przemysłowej w Polsce w latach 2009-2014 / Input of universities and research institutes on the protection of industrial property in Poland between 2009 and 2014	368
Agnieszka Malkowska: Eksport województwa zachodniopomorskiego – charakterystyka i znaczenie dla regionu / Exports in Zachodniopomorskie Voivodeship – profile and significance for the region	381
Natalia Mańkowska: Usługi e-administracji a konkurencyjność międzynarodowa w wymiarze instytucjonalnym / E-government services and institutional competitiveness	392
Grażyna Michalczuk, Julita Fiedorczyk: Kapitał intelektualny kraju (NIC) – konceptualizacja podejść / National intellectual capital (NIC) – the conceptualization of approach	402

Michał Michorowski, Artur Pollok, Bogumiła Szopa: Przeobrażenia w sferze dochodów gospodarstw domowych w Polsce według grup społeczno-ekonomicznych w latach 1993-2014 / Transformations in household incomes in Poland by socioeconomic groups in 1993-2014	412
Dorota Milek: Przestrzenne zróżnicowanie innowacyjności polskich regionów / Spatial diversity of Polish regions innovativeness	424
Bogumiła Mucha-Leszko: Przyczyny słabego ożywienia koniunktury gospodarczej w strefie euro w świetle hipotezy o nowej sekularnej stagnacji / Causes of the Eurozone's slow economic recovery in the light of new secular stagnation hypothesis	436
Rafał Nagaj: Działania zbiorowe i na rzecz innych – analiza porównawcza polskich, litewskich i hiszpańskich studentów / Collective actions and helping others – comparative analysis of Polish, Lithuanian and Spanish student)	450
Paulina Nowak: Regionalne zróżnicowania poziomu nasycenia w ośrodki innowacji i przedsiębiorczości / Regional variation in the level of saturation in the centers of innovation and entrepreneurship	462
Robert Pietrzykowski: Rozwój gospodarczy państw Europy Środkowej i Wschodniej jako członków Unii Europejskiej / Economic development of countries of Central and Eastern Europe as members of the European Union	476
Elżbieta Pohulak-Żołędowska, Arkadiusz Żabiński: Wykorzystanie idei otwartych innowacji we współczesnych gospodarkach / Open innovation concept in contemporary economies	487
Gabriela Przesławska: Otoczenie instytucjonalne jako czynnik międzynarodowej konkurencyjności kraju oraz inkluzywnego wzrostu / Institutional environment as a factor of country's international competitiveness and inclusive growth.....	498
Malgorzata Raczkowska: Jakość życia w krajach Unii Europejskiej / Quality of life in the European Union	511
Anna Rutkowska-Gurak: Refleksje nad metodologią nauk ekonomicznych / Reflections on the methodology of economic sciences	522
Stanisław Swadźba: Wzrost gospodarczy krajów Azji Południowo-Wschodniej i Unii Europejskiej. Analiza porównawcza / The economic growth of South-East Asia and the European Union. Comparative analysis	536
Anna Sworowska: Współpraca patentowa nauki i biznesu na przykładzie województwa podkarpackiego – analiza sieci / Network analysis of patent cooperation between science and business – the case of Subcarpathian region	547
Monika Szafrąńska, Renata Matysik-Pejas: Społeczna odpowiedzialność banków komercyjnych w Polsce wobec środowiska naturalnego / Corpo-	

rate social responsibility of commercial banks in Poland towards the natural environment.....	559
Piotr Szkudlarek: Płeć studentów a ich aktywność społeczna w świetle badań nad kapitałem społecznym / Sex of students and their social activity in the light of research into the social capital	573
Agnieszka Szulc: Instytucje formalne i nieformalne na rynku pracy w Polsce / Formal and informal institutions on the labour market in Poland	584
Andrzej Szuwarzyński: Porównanie efektywności działalności badawczo-rozwojowej w krajach OECD / Comparison of efficiency of research and development in OECD countries	595
Magdalena Szyszko: Oczekiwania bliskie racjonalnym? Współczesne koncepcje kształtowania oczekiwań uczestników rynku / Bounded rationality of expectations? Modern hypotheses of expectations formation of market participants.....	606
Ewa Ślęzak: Migracje Polaków po 2004 roku a gospodarstwa domowe – implikacje teoretyczne i praktyczne / Migrations of the Polish after 2004 vs. the households – theoretical and practical implications	616
Mirosława Tereszczuk: Instrumenty polityki handlowej Unii Europejskiej a polski handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi / Trade policy instruments of the European Union versus the Polish foreign trade in agricultural products	627
Agnieszka Tomczak: Polityka monetarna i fiskalna w warunkach wysokiego zadłużenia / Monetary and fiscal policy in the conditions of considerable indebtedness.....	639
Katarzyna Twarowska: Efekty międzynarodowej koordynacji polityki walutowej w latach 1978-2015 / Effects of international monetary policy coordination in the period 1978-2015.....	652
Zuzanna Urbanowicz: Simulation analysis of the degree of inadequacy in the single monetary policy for the EU economy outside the euro zone / Symulacyjna analiza stopnia nieadekwatności jednolitej polityki pieniężnej dla unijnej gospodarki spoza strefy euro	665
Grażyna Węgrzyn: Absolwenci na europejskim rynku pracy – analiza porównawcza / University graduates at European labour market – comparative analysis	675
Danuta Witczak-Roszkowska: Kapitał społeczny polskich regionów / Social capital of Polish regions.....	686
Katarzyna Włodarczyk: Serwicyzacja konsumpcji w polskich gospodarstwach domowych / Servicization of consumption in Polish households.....	699
Renata Wojciechowska: Between economic triumphalism and anti-economism / Między tryumfalizmem ekonomicznym a antyeconomizmem	709

Malgorzata Wosiek: Migracje międzynarodowe w procesach dostosowawczych na rynkach pracy krajów UE w czasie kryzysu / International migration in the labour market adjustment processes in the EU countries during the crisis	718
Urszula Zagóra-Jonszta: Dwugłos klasyków francuskich na temat podatków – Bastiat i Sismondi / Two voices of French classics about taxes – Bastiat and Sismondi	730
Malgorzata Zielenkiewicz: Konkurencyjność krajów UE w świetle globalnego kryzysu finansowego / Competitiveness of the EU countries in the context of the global financial crisis	740

Wstęp

Z wielką przyjemnością oddajemy do Państwa rąk publikację pt. „Ekonomia”, wydaną w ramach Prac Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Opracowanie składa się z 65 artykułów, w których autorzy prezentują wyniki badań w czterech obszarach problemowych analizowanych na poziomie mikro- i makroekonomicznym.

Pierwszy obszar przedstawia rozważania dotyczące rynku pracy i instytucji rynku pracy, a także roli kapitału ludzkiego w gospodarce. Znalazły się tutaj wyniki badań na temat np.: roli urzędów pracy w przeciwdziałaniu bezrobociu, wpływu instytucji formalnych i nieformalnych na rynek pracy, zjawiska prekariatu, sytuacji kobiet na rynku pracy w dobie polityki równych szans czy pozycji absolwentów na europejskim rynku pracy. Drugi obszar dotyczy problemów makroekonomicznych współczesnych gospodarek, często ukazywanych w kontekście analizy sytuacji Polski na tle innych krajów unijnych. W tej grupie artykułów zaprezentowano wyniki analiz dotyczących m.in.: interwencjonizmu monetarnego i fiskalnego w warunkach wysokiego zadłużenia, polityki monetarnej i fiskalnej w krajach unijnych, ograniczeń wzrostu i rozwoju gospodarczego, innowacyjności i przedsiębiorczości, działalności badawczo-rozwojowej oraz roli kapitału intelektualnego kraju. Trzeci obszar tematyczny prezentowanej publikacji stanowią aspekty mikroekonomiczne, omawiając je np. dokonano analizy relacji podmiotów funkcjonujących na rynku, poddano ocenie przeobrażenia w sferze dochodów gospodarstw domowych czy opisano wpływ migracji na gospodarstwa domowe w Polsce. Czwarty obszar obejmuje zaś opracowania dotyczące fundamentów ekonomii, m.in. racjonalności człowieka w ujęciu *homo sustinens*, nowych paradygmatów rozwoju, refleksji nad metodologią nauk ekonomicznych, koncepcji kształtowania oczekiwań uczestników rynku czy analiz poglądów klasyków francuskich na temat podatków.

Książka przeznaczona jest dla pracowników naukowych szkół wyższych, specjalistów w praktyce zajmujących się problematyką ekonomiczną, studentów studiów ekonomicznych oraz słuchaczy studiów podyplomowych i doktoranckich.

Artykuły składające się na niniejszą książkę były recenzowane przez samodzielnych pracowników nauki, w większości kierowników katedr ekonomii. Chcielibyśmy serdecznie podziękować za wnikliwe i rzetelne recenzje, często inspirujące do dalszych badań. Oddając powyższą publikację do rąk naszych Czytelników, wyrażamy jednocześnie nadzieję, że ze względu na jej wszechstronny charakter spotka się ona z zainteresowaniem i przyczyni do rozpoczęcia inspirujących dyskusji.

Jerzy Sokołowski

Ewa Ślęzak

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
e-mail: ewa.slezak@uek.krakow.pl

**MIGRACJE POLAKÓW PO 2004 ROKU
A GOSPODARSTWA DOMOWE –
IMPLIKACJE TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE**

**MIGRATIONS OF THE POLISH AFTER 2004
VS. THE HOUSEHOLDS –
THEORETICAL AND PRACTICAL IMPLICATIONS**

DOI: 10.15611/pn.2016.449.54

JEL Classification: F22, D10

Streszczenie: Skala migracji Polaków po 2004 r. wywołała dyskusję w różnych gremiach oraz potrzebę rzetelnego raportowania i monitorowania tego zjawiska. Dla ekonomistów miejscem, w którym migracje się zaczynają i w którym się kończą, jest gospodarstwo domowe. Celem opracowania jest analiza teoretyczna i praktyczna miejsca gospodarstwa domowego w prowadzonym dyskursie. Analiza będzie dotyczyć definicji i teorii wyjaśniających migracje międzynarodowe oraz dyskusji naukowej, również w odniesieniu do dostępnych baz danych migracji Polaków w ujęciu gospodarstwa domowego. Opracowanie zostało podzielone na dwie części; zawiera analizę teoretyczną, której przedmiotem jest definicja, systematyka i teoria migracji, a także analizy dyskursu migracji międzynarodowych, wskazując tzw. ramy analityczne zjawiska oraz badanie dostępnych danych nt. migracji Polaków po 2004 r. Obie te części zwracają uwagę na miejsce gospodarstwa domowego w tej dyskusji, które jak pokazuje analiza, nie jest obecne w stopniu zadowalającym.

Słowa kluczowe: migracje międzynarodowe, gospodarstwo domowe.

Summary: The extent of Polish migration after 2004 sparked a discussion in various bodies and the need to sculpture reporting and monitoring of the phenomenon. For economists, the place where the migration begins and where it ends is the household. Thus, the objective of this study is to analyze the theoretical and practical aspects related to the household place in the discourse. The analysis will be carried out with regard to definitions and theories explaining international migration. Additionally it will focus on the ongoing scientific discussion and in regards to the available databases of Polish migration. The study was divided into two parts. Part 1 is a theoretical analysis, where the subject of analysis is the definition, systematics and the theory of migration. Part 2 covers the analysis of the discourse of international migration in terms of analytical framework for the phenomenon and the available data on Polish migration after 2004. Both parts pay attention to place the household in this discussion, which as shown in the analysis below is not efficiently present.

Keywords: international migrations, household.

1. Wstęp

Migracje Polaków po wejściu do Unii Europejskiej w 2004 r. dały impuls do szeroko zakrojonej dyskusji na temat migracji nie tylko w przestrzeni naukowej, ale też w polityce i mediach. Jak nigdy dotąd, skala migracji z Polski miała charakter masowy, a niemal w każdym gospodarstwie domowym znane były przypadki i doświadczenia migracji. Dla nas, ekonomistów, gospodarstwo domowe jawi się jako naturalne środowisko, w którym migracje zaczynają się i kończą. Jednostki podejmują w nich różne działania, nie tylko ekonomiczne, w tym podejmują decyzje związane ze swoimi ruchami wędrownymi.

Członkowie gospodarstw domowych migrują, rodziny się rozdzielają, rozpadają, łączą, w efekcie migracji powstają nawet nowe. Gospodarstwa domowe zyskują w rezultacie migracji, podczas kiedy inne doświadczają migracji jako straty czy ubytku. Powyższe skłania do przekonania, często prezentowanego przez badaczy migracji, iż to zjawisko szalenie złożone i trudne do jednoznacznego zdefiniowania i uchwycenia. W związku z tym celem artykułu jest wskazanie punktów stycznych migracji oraz gospodarstw domowych i stopnia obecności gospodarstwa domowego w dyskusji migracyjnej. Na wstępie zostanie przedstawiona systematyka migracji wraz z teoriami wyjaśniającymi migracje ludności. Na tym etapie będzie wskazana obecność gospodarstwa domowego w rozważaniach teoretycznych. Kolejno ukazane zostaną główne obszary, w których analizowane są migracje, oraz przeprowadzona będzie analiza dostępnych danych nt. migracji Polaków po 2004 r. i obecności w nich gospodarstw domowych. Opracowanie zakończono wnioskami.

2. Migracje jako zjawisko

Jak już wspomniano, migracja jest zjawiskiem złożonym i interdyscyplinarnym. To obszar badawczy stanowiący przedmiot zainteresowania różnych dyscyplin naukowych, w tym również przedstawicieli ekonomii, choć warto tu wymienić istotną rolę, jaką w badaniach nad migracjami odgrywają przedstawiciele socjologii, antropologii społecznej, historii i filozofii. Tak szerokie spektrum powoduje zmienne rozłożenie akcentów. Pierwszym i naturalnym skojarzeniem z migracją jest mobilność. Odnosząc się do prac E. Durkheima, podkreśla się istnienie „przedstawień zmysłowych”, poddanych ciągłej oraz nieprzerwanej zmienności, które widoczne są w procesach mobilności. Obecnie myśl społeczna przedstawia tę mobilność, korzystając z metafory nomady, a nowocześni czy postnowocześni koczownicy nie są związani z terytorium, ale przypisani do społeczeństw i społeczności deterytorializowanych [Bauman 2000]. Bez wątpienia przemieszczanie się, ruch w sensie przestrzennym czy geograficznym, są uznawane za najważniejszą cechę charakteryzującą migracje ludności. Warto jednak zwrócić uwagę, że zmiana miejsca pobytu jednostek lub grup społecznych w przestrzeni geograficznej może mieć charakter trwały, czasowy (tzw. względnie trwały) lub przejściowy. Dodatkowo, obok przekraczania granic geogra-

ficznych, obserwuje się przekraczanie granic o charakterze kulturowym (symbolicznym) lub politycznym. W rezultacie migracja to zmiana systemu interakcyjnego, przejście ze starej do nowej wspólnoty, zmiana pozycji, statusu czy ogrywanych ról społecznych. Istnieje wiele sytuacji, które prowadzą do całkowitej zmiany życia, jego stylu, obrazu, odczuwania doświadczanych zdarzeń bądź możliwości dostępnych migrantom, np. edukacji [Niedźwiedzki 2010, s. 20-21]. Tocząca się dyskusja naukowa wymienia cechy charakteryzujące analizowane zjawisko, w tym decyzję migracyjną i motywy, które skłaniają jednostki lub grupy ludzi do migracji, czy mobilność geograficzną, tj. przejście do nowego miejsca zamieszkania. Wymienia się również czas trwania migracji, wskazując na ewentualny powrót migrantów do kraju lub podjęcie decyzji o emigracji na stałe. Wreszcie podkreśla się, że decyzje migracyjne związane są z poszukiwaniem możliwości zarobkowania i osiągnięcia wyższych dochodów czy poprawy sytuacji bliskich rodziny w kraju pochodzenia.

Migracje jako zjawisko złożone i skomplikowane jest obarczone jeszcze jedną niewymienioną wcześniej cechą. Istnieją różne, wręcz różnorodne obrazy migracji, co zostaje ujęte w karby typologii ruchliwości przestrzennej ludności. Ze względu na bogactwo podziałów migracji ograniczymy się do zaledwie kilku najbardziej przydatnych z punktu widzenia gospodarstwa domowego. Patrząc na granice społeczno-kulturowe, można wyodrębnić migracje wewnętrzne w kraju oraz zewnętrzne – poza kraj pochodzenia, co w sposób oczywisty różnicuje stopień uczestnictwa jednostek w życiu gospodarstw domowych czy struktur społecznych. Migracje mogą być dobrowolne i przymusowe oraz dotyczyć całych gospodarstw domowych lub ich wybranych członków. Czas migracji może być ograniczony jak i nieograniczony [Niedźwiedzki 2010, s. 29]; są one stałe (osiedleńcze), okresowe, sezonowe i cyrkularne (cyrkulacyjne/wahadłowe) [Kawczyńska-Butrym 2009, s. 21]. Migracje co do zasady odbywają się ze względu na cel osobisty oraz sytuację w kraju pochodzenia, skłaniające jednostki do podjęcia decyzji migracyjnej. Dostępne typologie dały podstawę do wypracowania typologii syntetycznej, biorąc pod uwagę czas trwania migracji, związki migranta z gospodarstwem domowym w kraju, typ aktywności ekonomicznej w czasie migracji oraz legalność pobytu. W rezultacie w przestrzeni analitycznej można zarysować następujące typy. Są to:

- migranci handlowi – migracje mają charakter krótkotrwały (poniżej miesiąca), a ich celem jest zakup lub/i sprzedaż towarów – a ich podróże quasi-turystyczne są źródłem dochodów i wpisane są na trwałe w funkcjonowanie gospodarstw domowych;
- migranci osiedleńczy – kiedy wyjazd wiąże się z próbą osiedlenia na stałe w innym kraju – gospodarstwa pozostawione w kraju odczuwają brak obecności jednostek, często ponosząc koszty emocjonalne i czerpiąc korzyści ekonomiczne, mając świadomość trwałości tych decyzji;
- migranci kontraktowi – dotyczy migrantów czasowych, wyjeżdżających i pracujących legalnie, studiujących czy podejmujących inne formy aktywności w sferze publicznej – gospodarstwom towarzyszy świadomość tymczasowości, choć

może ona mieć wymiar długiego czasu, jednak – podobnie jak wyżej – odczuwany jest brak obecności jednostek, ponoszone są koszty emocjonalne i nierzadko ekonomiczne, choć w przypadku kontraktów czerpane są korzyści ekonomiczne;

- migranci czasowi – ich wyjazd za granicę związany jest z czasowym pobytem w obcym kraju w celu podjęcia pracy zawodowej; procedury legalizacyjne są zwykle pomijane, regularnie odwiedzana jest rodzina, a kontakty ze wspólnotą lokalną są trwałe; zarobione środki są wykorzystywane przez bliskich w kraju – gospodarstwa mogą doświadczać niepewności i tymczasowości, odczuwany jest brak obecności jednostek, ponoszone są koszty emocjonalne, ale i czerpane są potencjalnie korzyści ekonomiczne [Niedźwiedzki 2010, s. 25-26] (za: [Górny, Kaczmarczyk 2003, s. 12]).

Wyraźnie widać, że o ile gospodarstwo domowe nie stanowi istotnej jednostki analitycznej, wskazanej w rozważaniach definicyjnych migracji, o tyle jest przedmiotem i podmiotem migracji. To z gospodarstwa domowego wychodzą migranci i na niego oddziałują, zmieniając jego kształt i specyfikę, co będzie wskazane w dalszej części artykułu.

3. Migracje w teorii

Dostępna literatura przedmiotu podejmuje wiele prób wyjaśnienia ruchów wędrownych ludności, jednak złożoność i różnorodność rozważań komplikuje możliwości prostego ich wyjaśnienia [Ślęzak 2012]. Dwie teorie odnoszące się wprost do gospodarstwa domowego to neoklasyczna teoria migracji w ujęciu mikroekonomicznym oraz nowa ekonomia migracji. Ta pierwsza skupia się na indywidualnych decyzjach i perspektywach jednostek. Model ten zakłada racjonalne zachowania jednostek dokonujących analizy kosztów i korzyści migracji. Międzynarodowa migracja jest zatem widziana jako forma indywidualnej inwestycji jednostki w swój zasób kapitału ludzkiego, a migranci wybierają miejsce docelowe migracji w odpowiedzi na wynik swoich kalkulacji i oczekiwań. Osoby z tego samego kraju będą prezentować odmienny poziom skłonności do migracji ze względu na różny poziom i charakter kompetencji [Massey i in. 2001, s. 4-6; Arango 2011; Greco 2010]. Z kolei nowa ekonomia migracji wskazuje, iż ludzie nie podejmują decyzji migracyjnych w próżni społecznej, ale jako członkowie większych jednostek społecznych, takich jak rodziny, klany czy gospodarstwa domowe [Massey i in. 2011, s. 6]. Migracja jest efektem wspólnej i racjonalnej decyzji członków rodziny czy gospodarstwa domowego, stanowiąc wyraz strategii maksymalizacji przychodów i minimalizacji ryzyka. Gospodarstwa domowe czy rodziny dokonują wyboru migranta, kierując się gwarancją potencjalnych korzyści, które mogłyby zostać wypracowane przez niego na rzecz pozostałych członków wspólnoty [Massey i in. 2001, t. 1, s. 4-6; Arango 2011].

Pozostałe teorie migracyjne zwykle skupiają się na wymiarze makrostrukturalnym. Najstarsza i najbardziej znana neoklasyczna teoria migracji międzynarodowej

wych powołuje się na geograficzne różnice w popycie na pracę i w jej podaży, które uznaje za główne determinanty zjawiska [Massey i in. 2001, t. 1, s. 3]. Teoria dualnego rynku pracy czy systemów światów zwracają uwagę na kwestie takie jak wewnętrzne potrzeby rynku pracy generowane przez współczesne, wysoko rozwinięte społeczeństwa i gospodarki czy transformacje kapitalizmu, traktujące migrantów jak inne czynniki kapitalistycznej produkcji. Migracja międzynarodowa jest zatem ciągle powodowana przez popyt na pracę wyrażany przez gospodarki kapitalistyczne [Massey i in. 2011, t. 1, s. 15-18]. Szeroko pojęte teorie kapitału kulturowego migracji, np. teoria sieciowa pokazuje, że migranci podobnie jak w kraju pochodzenia funkcjonują w sieciach. Sieci stanowią formę wsparcia migrantów, ograniczającą ryzyka i koszty związane z migracją a zwieszające możliwe do uzyskania dochody netto [Massey i in. 2011, t. 1, s. 19]. Kolejna w tym nurcie teoria instytucjonalna czy pośredników instytucjonalnych podkreśla nierównowagę między liczbą potencjalnych migrantów zainteresowanych wyjazdem do krajów rozwiniętych oraz dostępnych dla nich miejsc. Wskazane warunki stwarzają przestrzeń dla pojawienia się tzw. przemysłu migracyjnego, obejmującego agencje turystyczne, prawników, firmy rekrutujące ludzi do pracy, tłumaczy czy szmuglerów i handlarzy żywym towarem. Instytucje i organizacje, głównie o charakterze prywatnym i ochotniczym, na różne sposoby organizują przepływy ludności w ramach migracji międzynarodowych pokonując istniejące bariery, działając dla zysku lub wspierając migrantów [Massey i in. 2011, t. 1, s. 20-21; Arango 2011].

Nawiązanie do gospodarstwa domowego pojawia się w przypadku teorii kumulacyjnej przyczynowości migracji. Teoria ta ma charakter syntetyczny i podkreśla znaczenie kontekstu w wyjaśnianiu przepływów migracyjnych. Każdy przypadek migracji zmienia kontekst społeczny podejmowanych decyzji, zwiększając prawdopodobieństwo kolejnych ruchów wędrowniczych [Massey i in. 2011, t. 1, s. 21-24; Arango 2011]. Z kolei teoria wielowymiarowych systemów migracji, zachowując wymiar makrostrukturalny, podkreśla istnienie przepływów migracyjnych charakteryzujących się określoną strukturą w czasie i przestrzeni, a także stopniem stabilności. Międzynarodowe systemy migracyjne, podobnie jak wymiana międzynarodowa, przejawiają się w stabilnych przepływach np. towarów, usług, kapitału (BIZ, transferów) i ludzi. Niektóre kraje są bardziej podatne na udział w tym systemie migracyjnym, podczas kiedy pozostałe prawie w nim nie uczestniczą. Kluczowym elementem tego podejścia jest rdzeń grupy państw przyjmujących migrantów oraz krajów wysyłających charakteryzujących się dużymi przepływami migrantów [Massey i in. 2001, t. 1, s. 24-25; Arango 2011]. G. Greco [2010, s. 18-19] zwraca uwagę, że decyzja migracyjna rozpoczyna się w domu, skąd migrant wyrusza wyposażony w wiele wartości wynikających z więzi społecznych i pokrewieństwa, a także innych nieformalnych zobowiązań. Wszystkie te czynniki wiążą kraj pochodzenia i kraj docelowy, kształtując globalny kontekst migracji. Lata 90. przyniosły nowe podejście teoretyczne, odwołujące się do koncepcji transnarodowości, rozumianej jako procesy kształtowania oraz utrzymania wielorakich relacji i uwikłań łączących ze

sobą społeczeństwa ich pochodzenia i osiedlenia. Koncepcja transnarodowej migracji zatem podnosi kwestie podwójnego życia prowadzonego przez migrantów w kraju zarówno pochodzenia, jak i w kraju przyjmującym [Arango 2011]. Zaprezentowane rozważania dowodzą, że gospodarstwo domowe nie stanowi kluczowej jednostki analitycznej w rozważaniach teoretycznych migracji. Owszem, pojawia się w dyskusji, ale jedynie w teoriach mikrostrukturalnych lub tych syntetycznych. W pozostałych teoriach wyjaśniających migracje mamy do czynienia z pominięciem roli przezeń odgrywanej.

4. Ramy analityczne migracji

Powyższa konstatacja skłania do bliższego przyjrzenia się próbom usystematyzowania dyskusji migracyjnej. Najczęściej pojawiające się ramy analityczne migracji zostaną pokazane w dalszej części tekstu. A. Zolberg [2011, s. 59-79] zwraca uwagę na następujące kwestie pojawiające się w analizach migracji międzynarodowych:

1. Globalne nierówności – będące przyczyną migracji ludności, zwłaszcza w kierunku z krajów biednego Południa do krajów bogatej Północy – gospodarstwo domowe widziane jest jako podmiot wysyłający, jednak akcent położony jest na makrostrukturalnych czynnikach przyciągających i wysyłających.

2. Granice fizyczne – postrzegane jako bariery dla ruchów wędrownych, zwykle kreowane przez kraje przyjmujące migracje, bądź traktowane jako element kontroli wpuszczanych do kraju migrantów – gospodarstwo domowe słabo obecne.

3. Wyzysk zagranicznej (obcej) siły roboczej – migracje – nie pozostają jedynie odpowiedzią na różnice w jakości życia między krajami wysoko rozwiniętymi a tymi mniej rozwiniętymi (krajami rdzenia i peryferii), ale są makrostrukturalnie kreowane przez transnarodowe gospodarki kapitalistyczne państw rdzenia, które wyciągają potrzebną sobie siłę roboczą z krajów mniej rozwiniętych, pozostawiając gospodarstwo domowe poza głównym nurtem rozważań.

4. Liberalizacja migracji z gospodarek socjalistycznych – o ile migracje były wcześniej regulowane i w dużej części niemożliwe, o tyle stały się współcześnie stałym elementem krajobrazu społecznego wraz z przemianami polityczno-gospodarczymi w państwach byłego bloku wschodniego.

5. Kryzys w państwach rozwijających się i zjawisko uchodźstwa związane z pojawiającymi się rewolucjami i konfliktami zbrojnymi, którym towarzyszą potężne fale migracji uchodźców.

6. Tworzenie się nowych państw w Azji i Afryce – powodujące czasem znaczne przemieszczenia ludności, również związane z ich uchodźstwem, często wymuszone przez względy militarne i religijne.

7. Konflikty wokół porządku społecznego – między klasami dominującymi i zdominowanymi, uprzywilejowanymi i wykluczonymi, prowadzącymi często do wybuchów konfliktów społecznych, rewolucji, i uchodźstwa – ostatnie cztery wymiary pozostawiają gospodarstwo domowe poza głównym nurtem rozważań.

Kolejni autorzy podnoszą inne istotne kwestie będące przedmiotem zainteresowania i analiz. Są to:

1. Rola państwa narodowego w strukturyzacji procesów migracyjnych w postaci polityk migracyjnych podnoszona przez różnych autorów, m.in. w pracach [Zolberg 1981; Mitchell 2011, s. X]. Międzynarodowe ruchy wędrownicze postrzegają jednostki jako realizujące role społeczne, polityczne i ekonomiczne, jednostki, które odbywają podróże w świecie będącym przestrzenią interakcji społecznych operacjonalizowanych za pomocą sieci niezależnych struktur politycznych i gospodarczych.

2. Integracja i asymilacja migrantów, często postrzeganych (przez bagaż swoich wartości, symboliki i religii) jako zagrożenie dla bezpieczeństwa i tożsamości kulturowej przyjmującego społeczeństwa [Weiner 2011, s. 257].

3. Feminizacja migracji – zwiększona partycypacja kobiet w międzynarodowych migracjach czy wręcz kobiecy obraz migracji, związane z globalnymi przeobrażeniami gospodarczymi oraz restrukturyzacją globalnej siły roboczej, w której coraz większą rolę odgrywają kobiety [Nyrberg-Soerensen, Van Hear, Engberg-Pedersen 2011, s. 318].

4. Płeć kulturowa (*gender*) – w kontekście feminizacji migracji sieci tworzonych przez kobiety czy ich decyzji migracyjnych temat ten pojawił się w latach 90. Element płci jest istotną i dotąd pomijaną determinantą migracji ludności na świecie. Migracja kobiet i mężczyzn różni się, posiadając zupełnie inny, dystynktywny charakter, z którym związany jest nowy międzynarodowy podział pracy i role odgrywane w nim przez kobiety jako przedstawicielki taniej siły roboczej, służebne również w swojej pozycji społecznej [Boyd 2011, s. 100-105].

M. Okólski [2006, s. 84] (w [Niedźwiedzki 2010, s. 20]) wymienia następujące grupy tematów pojawiające się w toczącej się dyskusji migracyjnej. Są to:

1. Analizy demograficzne i związane z nimi zmiany (niejako obok analiz rozrodczości i umieralności), w których gospodarstwo domowe nie odgrywa znaczącej roli.

2. Adaptacja jednostek i grup społecznych do zmiany społecznej – można doszukiwać się pośredniej roli gospodarstwa domowego czy rodziny.

3. Mobilność jednostek jako element cyklu ich życia i konsekwencji codziennych towarzyszących im doświadczeń życiowych – podobnie jak wyżej.

4. Racjonalność zachowania, której celem jest maksymalizacja dobrobytu (migranta jako *homo oeconomicus*, którego celem jest maksymalizacja użyteczności i w efekcie poprawa jakości życia) – wprost widoczne jest odniesienie do gospodarstwa domowego.

Analiza dyskusji na temat migracji Polaków po 2004 r. wskazuje na obecność w nich niemal wszystkich wymienionych wcześniej obszarów czy tematów. Bez wątplenia migracje Polaków do krajów UE stanowią przykład indywidualnych strategii w odpowiedzi na problem nierówności na świecie i różnice poziomu życia czy migracji widzianych jako efekt liberalizacji gospodarek postsocjalistycznych. Pozostałe obszary wskazane przez Zolberga [2011] nie wydają się obecne w dyskusji. W toczącej się debacie widoczne są kwestie decyzji państw narodowych związanych z polityką migracyjną, integracją migrantów w kraju przyjmującym, czy kwestii fe-

minizacji migracji i chociażby zjawiska drenażu opieki i eurosieroctwa, ale też tematy racjonalności zachowania migrantów, ich umiejętności adaptacji do zmian społecznych, w tym demografii, czy wreszcie mobilności jednostek.

Dostępne opracowania poświęcone migracjom Polaków stanowią bogaty materiał empiryczny, który stale się powiększa. Co może być istotne z punktu widzenia rozważań, prezentują one specyficzne obrazy migracji skupiające się na wymiarach: społecznym (np. rodziny, społeczeństwa, sieci), ekonomicznym (ryнку pracy, transfery, korzyści i koszty migracji) czy rozwojowym (konsekwencje dla gospodarek i społeczeństw, np. drenaż mózgow, drenaż opieki, marnotrawstwo mózgow itd.).

Jak widać, przedstawione ramy analityczne dotyczą wszystkich istotnych obszarów pojawiających się w dyskusji poświęconej migracji międzynarodowej, jednak trudno zauważyć obecność gospodarstwa domowego, które nigdzie nie pojawia się wprost – można zatem przypuszczać, że jest traktowane w sposób pomocniczy.

5. Migracje Polaków po 2004 r. a zbiory danych

O ile teoretyczne rozważania poświęcone migracji nie pozostawiają wątpliwości co do słabej obecności gospodarstwa w definiowaniu czy teoretycznych rozważaniach migracji, o tyle gospodarstwo domowe nie pojawia się równie często w analizach, co przedstawiono w punkcie poświęconym ramom analitycznym badanego zjawiska. Można zatem zastanawiać się, dlaczego gospodarstwo domowe jest podobnie stosunkowo słabo widoczne w aspekcie zarówno teoretycznym, jak i empirycznym migracji Polaków po 2004 r.

Dostępne dane na temat migracji Polaków po 2004 r. są różnorodne. Klasyczny podział skupia się na dwóch obszarach, tj. obserwacji przepływów (*flows*) migrantów, czyli odpowiednio napływu i odpływu cudzoziemców i ich dynamiki, oraz obserwacji zasobów (*stocks*). Oczywiście, odmienna jest specyfika tych danych, gdyż przepływy dotyczą zwykle określonego okresu, podczas kiedy zasoby dotyczą określonego punktu w czasie, stąd można pisać odpowiednio o ich aspekcie dynamicznym i statycznym. Jak zauważają I. Grabińska-Lusińska i M. Okólski [2008, s. 17], potencjalne i zauważane błędy związane z szacowaniem migracji Polaków po 2004 r. wynikać mogą z połączenia danych dotyczących przepływów (dynamiki i intensywności) oraz zasobów migrantów z Polski na obcych rynkach pracy.

Literatura międzynarodowa, np. opracowanie J.-Ch. Dumonta i G. Lemaître [2005], na przykładzie krajów OECD zwraca uwagę na nieadekwatność danych migracyjnych zarówno w bazach adresujących przepływy, jak i zasoby migrantów. W tym sensie sytuacja w Polsce nie jest niczym szczególnym, w innych krajach podobnie trudno oddać sytuację faktyczną ze względu na deficyt danych czy porównywalnych danych obywateli w poszczególnych państwach. Dodatkowym ograniczeniem są kwestie definicyjne, czyli odmiennie rozumienie migracji i osoby migranta w różnych krajach. Konstatując, można podjąć się próby skrzyżowania danych pochodzących ze źródeł krajowych, tj. kraju pochodzenia migrantów, oraz źródeł obcych, tj. kraju przyjmującego migrantów.

Świadomość dotycząca wspomnianych danych funkcjonuje w środowisku badaczy migracji już od pewnego czasu. Już w 2008 r. Grabowska-Lusińska i Okólski [2008] dokonali kwerendy dostępnych danych oraz analizy ich przydatności i wykorzystania w badaniu migracji Polaków. Dostępne grupy i kategorie danych, wzbogacone o nowe dane, zostaną omówione w dalszej części tekstu.

5.1. Poziom krajowy

Naturalnym źródłem danych wskazywanym jako ograniczenie są dane pochodzące ze spisu ludności. Ostatni przeprowadzony w Polsce Narodowy Spis Powszechny odbył się w roku 2011, kiedy migracja Polaków była już zjawiskiem częstym. Jednak jak zauważają K. Słany oraz M. Ślusarczyk [2013, s. 3], nie poprawił on bardzo jakości danych nt. migracji Polaków, choć dostępne dane w sposób syntetyczny pokazują sytuację migracyjną polskich gospodarstw domowych (zob. [GUS 2013]).

Kolejnym źródłem danych są badania aktywności ekonomicznej ludności (*Labour Force Survey – LFS*), w Polsce realizowane jako Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). Jego niewątpliwą zaletą jest standaryzacja, porównywalność danych i identyczna częstotliwość realizacji badania w większości państw członkowskich Unii Europejskiej. Jak podkreślają Grabińska-Lusińska i Okólski [2008, s. 20-22], jest to najbardziej adekwatny zbiór danych migracyjnych w UE, analizujący sytuację gospodarstw domowych, polskich oraz cudzoziemców w różnych przekrojach. Nie znaczy to jednak, że jest wolny od wad, np. nie bierze pod uwagę gospodarstw, które w całości są migracyjnymi, czyli opuściły Polskę.

Kolejne ciekawe źródło danych stanowi badanie Diagnozy Społecznej. Ostatni dostępny zbiór danych i analiz prezentuje migracje w 2015 r. przez pryzmat planów migracyjnych, powrotów z migracji czy skali migracji, jednak gospodarstwo domowe nie jest istotnym przedmiotem analiz migracyjnych [Diagnoza Społeczna 2015].

Na końcu warto wskazać, że placówki dyplomatyczne, ambasady i konsulaty nie prowadzą statystyk, choć często opierają się na danych zastanych, dostępnych w kraju przyjmującym Polaków, np. pochodzących z urzędów stanu cywilnego w kraju przyjmującym czy np. z polskich parafii.

5.2. Dane zagraniczne

Poszczególne państwa przyjmujące dysponują różnymi źródłami danych, na podstawie których można ocenić skalę i specyfikę migracji Polaków. Te, w których Polacy musieli starać się o zezwolenie na pracę, posiadały administracyjne bazy danych związane z wydawaniem pozwoleń na pracę i stosownych wiz pracowniczych czy posiadały bazy obejmujące systemy meldunkowe i pobytowe. Wymienione instrumenty stanowią przykład ilościowych i ze swej natury związane były z pobytem i pracą Polaków za granicą przed wejściem Polski do UE. Kraje, które otwierały swoje rynki pracy, wprowadzając swobodę przepływu ludności, zwykle decydowały się na deregulację tego systemu, stąd zakres danych ulegał ograniczeniu.

Są jednak przypadki narzędzi, które pozwalają na monitorowanie migracji z nowych państw członkowskich. Dla przykładu w Wielkiej Brytanii istnieje system rejestracji pracowników (*Workers' Registration Scheme*), który pozwalał na bieżący monitoring przepływu pracowników. W podobny sposób działają systemy identyfikacji podatkowej, będące odpowiednikami polskiego systemu PESEL oraz NIP. Należy jednak pamiętać, że systemy te nie są harmonizowane, co utrudnia porównywanie danych między krajami. Istnieją jeszcze systemy ubezpieczeń społecznych, uważane za bardziej precyzyjne, jednak ich również dotyczy problem standaryzacji.

Na koniec można wspomnieć o systemach organizacji zawodowych związanych z wykonywaniem zawodu, np. lekarza (np. w Wielkiej Brytanii – British Medical Association), przynależności do związków zawodowych, informacje bankowe czy turystyczne. Wszystkie one jednak mają jedną podstawową wadę – brak porównywalności oraz wycinkowość prezentowanych informacji zgodnie z zapotrzebowaniem właściciela bazy danych [Grabowska-Lusińska, Okólski 2008].

5.3. Dane międzynarodowe

Oczywiście temat i dane dotyczące migracji Polaków pojawiają się w różnych opracowaniach i bazach danych prowadzonych przez organizacje międzynarodowe. Podstawowe informacje można znaleźć w opracowaniach i analizach Organizacji Narodów Zjednoczonych, Działu ds. Ekonomicznych i Społecznych (UN DESA), Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji (IOM) czy Banku Światowego (WB). Bez wątpienia są to ciekawe źródła danych w ujęciu porównawczym na świecie, jednak reprezentują ujęcie globalne lub regionalne, nie poświęcając wiele uwagi gospodarstwu domowemu.

6. Podsumowanie

Jak widać, gospodarstwo domowe, choć dla ekonomistów jest jedną z głównych jednostek analitycznych, nie spotyka się z dużym zainteresowaniem wśród badaczy migracji międzynarodowych. Widać to w wymiarze zarówno teoretycznym, jak i empirycznym. Dostępne teorie migracyjne nie plasują gospodarstw domowych w centrum rozważań, podkreślając inne czynniki jako odpowiedzialne za wywołanie międzynarodowych migracji. Owszem, pojawiają się odwołania do gospodarstwa domowego jako jednostki, w której podejmowane są decyzje i które ponosi koszty, ale i odnosi korzyści z migracji, jednak stanowią one mniejszość. Podobnie sprawa się ma z wymiarem empirycznym prac prowadzonych nad sytuacją Polaków migrantów po 2004 r. Przeważająca większość dostępnych danych nie odnosi się wprost do gospodarstw domowych, ale do próby przyjętej w badaniu. O ile istnieje świadomość, że dostępne dane nie są wystarczające i nie zapewniają materiału do dalszych analiz, o tyle nie wydaje się, by sytuacja mogła się istotnie poprawić w przyszłości.

Literatura

- Arango J., 2011, *Summer School lecture on migration European University Institute*, Florence, notatki własne autorki, niepublikowane.
- Boyd M., 2011, *Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas*, [w:] *International Migration*, Geddes A. (red.), t. 1, SAGE Publications, Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC.
- Diagnoza Społeczna 2015, 2015, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf (28.04.2016).
- Dumont J.-Ch., Lemaître G., 2005, *Counting Immigrants and Expatriates in OECD Countries: A New Perspective United Nations Expert Group Meeting on International Migration and Development*, UN/POP/PD /2005/09, United Nations Secretariat, Population Division, Department of Economic and Social Affairs, New York.
- Grabińska-Lusińska I., Okólski M., 2008, *Migracja z Polski po 1 maja 2004 r.: jej intensywność i kierunki geograficzne oraz alokacja migrantów na rynkach pracy krajów Unii Europejskiej*, CMR Working Papers, no. 33/ 91, <http://www.migracje.uw.edu.pl/download/publikacja/608/> (28.04.2016).
- Greco G., 2010, *International Migration of Health Professionals: Towards a Multidimensional Framework for Analysis and Policy Response*, [w:] *The International Migration of Health Workers. Ethics, Rights and Justice*, Shah R.S. (red.), Palgrave Macmillan, New York.
- GUS, 2015, *Gospodarstwa domowe i rodziny z osobami przebywającymi czasowo za granicą*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosci/gospodarstwa-domowe-i-rodziny-z-migrantami-nsp-2011,12,1.html> (28.04.2016).
- http://www.euroemigranci.pl/dokumenty/pokonferencyjna/Slany_Slusarczyk.pdf (28.04.2016).
- Kawczyńska-Butrym Z., 2009, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Massey D.S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J.E., 2001, *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*, [w:] *International Migration*, Geddes A. (red.), t. 1, SAGE Publications, Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC.
- Mitchell Ch., 2011, *International Migration, International Relations and Foreign Policy*, [w:] *International Migration*, t Geddes A. (red.), t. 1, SAGE Publications, Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC.
- Niedźwiedzki D., 2010, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, NOMOS, Kraków.
- Nyberg-Sorensen N., Van Hear N., Engberg-Pedersen P., 2011, *The Migration – Development Nexus Evidence and Policy Options State –of-the-Art Overview*, [w:] *International Migration*, Geddes A. (red.), t. 1, SAGE Publications, Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC.
- Slany K., Ślusarczyk M., 2013, *Migracje zagraniczne Polaków w świetle NSP 2011. Trendy i charakterystyki socjodemograficzne. Młoda polska emigracja w UE jako przedmiot badań psychologicznych, socjologicznych i kulturowych EuroEmigranci.PL*, Kraków, 23-24.IX.2013,
- Ślęczak E., 2012, *The post-EU integration migration of the Polish and the intergenerational relations. The case of the medical professionals migrating from Poland to the United Kingdom*, ERSTE Stiftung, Wiedeń, AT, <http://www.erstestiftung.org/social-research/publication/the-post-eu-integration-migration-of-the-polish-and-intergenerational-relations-the-case-of-health-professionals-migrating-from-poland-to-the-uk/>.
- Zolberg A., 2011, *The Next Wave: Migration Theory for a Changing World*, [w:] *International Migration*, Geddes A. (red.), t. 1, SAGE Publications, Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC.